

Koç, K. (2023). "Yeni ve Yaş Türkistan Dergileri Işığında Sovyetlerin Türkistan'da Uyguladığı Yerlileştirme Politikaları". *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (Özel Sayı-1), 99-113.

Arařtırma Makalesi

**YENİ VE YAŞ TÜRKİSTAN DERGİLERİ İŞİĞİNDA SOVYETLERİN
TÜRKİSTAN'DA UYGULADIĞI YERLİLEŞTİRME POLİTİKALARI***

Indigenization Policies Implemented by The Soviets in Turkistan in The Light of Yeni and Yaş Turkistan Journals

Kübra KOÇ**

Öz

Türkistan coğrafyası, Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği Dönemlerinde Rus yönetimi için her zaman önemli bir bölge olmuştur. Çünkü bu bölge ekonomik, sosyal, siyasi anlamda stratejik ve kaynakları bol olan bir bölgedir. Çarlık Rusya'sının sömürgeci faaliyetlerinden bunalan halka yeni bir söylem; kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme (self determinasyon) hakkı ile gelen yeni Rus yönetimi Sovyetler, Türkistan halkının da desteğini almayı başararak iktidara gelmiştir. Bu söylem doğrultusunda bölgelerde hangi halk çok ise o bölgeyi yönetme hakkı onlara verilecek; yani Sovyet hükümetine bağlı yerel yönetimler meydana gelmiş olacaktı. Bu politikanın adı yerlileştirme politikasıydı. Fakat kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği Türkistan'a uyguladığı politikaları yerlileştirme adı altında uygulamaya başlamış ve yerlileştirme ismi sadece halkın gözünü boyamak için kullanılmıştır. Böylece yerlileştirme politikasının amacının bölgeyi Ruslaştırmak olduğu görülmüştür. Sovyet Rusya bölgeye uyguladığı politikalarla Çarlık Rusya'dan sadece ismen farklı olduğunu göstermiştir. Bu duruma Türkistan'ın yerli halkı "Basmacılık" ve "Müsavatçılık" gibi hareketlerle direnmeye çalışsa da başarılı olmamış; 1917 İhtilâli ile elde edilen muhtariyetlerin de sadece sözde olduğunun görülmesi üzerine Türkistanlı aydınlar, haklarını basın yoluyla aramaya karar vermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin basın üzerinde uyguladığı baskı ve sansür politikasının da Çarlık Rusya'ninkiyle aynı olması sebebiyle Türkistanlı aydınların bazıları çareyi yurtlarını terk etmekte bulmuşlardır. Türkistanlı aydınlar, Türkistan'ın haklı davasını başta Türkiye olmak üzere

* Geliş Tarihi / Received: 28.12.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1411071>

** Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, koc.kubra@hbv.edu.tr, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3693-6532>

Fransa, Almanya ve Amerika gibi birçok ülkede dernekler, vakıflar yoluyla teşkilatlanarak, gazeteler ve dergiler çıkararak, muhaceret basını oluşturarak anlatmaya çalışmışlardır. Muhaceret basını içinde önemli bir yere sahip, birbirlerinin devamı niteliğinde olan Yeni ve Yaş Türkistan Dergileri de yer almaktadır. Bu çalışmada başta Sovyetlerin, Türkistan üzerinde uyguladığı politikalar arasında bulunan daha sonra da uyguladığı politikaların tamamını kapsar hale gelen yerleşirme politikasının, “Muhaceret Basını” önemli dergileri olan Yeni ve Yaş Türkistan içerisinde yer alan yazılara göre değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler, Yerleşirme Politikaları, Muhaceret Basını, Yeni Türkistan, Yaş Türkistan.

Abstract

Geography of Turkistan, Russian during the periods of tsarist Russia and the Soviet Union it has always been an important region for his administration. Because this region is an economically, socially, politically strategic region with abundant resources. A new discourse to the people who are overwhelmed by the colonial activities of tsarist Russia; the new Russian administration, the Soviets, who came with the right to self-determination, came to power by managing to get the support of the people of Turkistan. According to this discourse, whichever people there are in the regions, they will be given the right to govern the region; that is, local governments subordinate to the Soviet government would have been formed. The name of this policy was the indigenization policy. But soon after, the Soviet Union began to implement the policies it applied to Turkistan under the name of indigenization, and the name indigenization was used only to paint the eyes of the people. Thus, it has been seen that the purpose of the indigenization policy is to Russify the region. Soviet Russia has shown that it is different from tsarist Russia only in name with the policies it has applied to the region. Although the indigenous people of Turkestan tried to resist this situation with movements such as “Basmacism” and “Egalitarianism”, it was not successful; Upon seeing that the mukhtariats obtained by the 1917 revolution were only so-called, the intellectuals of Turkistan decided to seek their rights through the press. Due to the fact that the policy of pressure and censorship applied by the Soviet Union on the press was the same as that of Tsarist Russia, some of the Turkistan intellectuals found the remedy to leave their homeland. Turkistan intellectuals have tried to explain the just cause of Turkistan by organizing through associations, foundations, publishing newspapers and magazines, creating the emigration press in many countries such as France, Germany and America, especially in Turkey. There are also Yeni and Yaş Turkistan Journals, which have an important place in the emigrant press and are the continuation of each other. In this study, it will be evaluated according to the articles in the important magazines of the “Emigration Press”, Yeni and Yaş Turkistan, which were initially among the policies implemented by the Soviets on Turkistan, and then became the full scope of the policies. The indigenization policy will be evaluated according to the articles contained in the other important magazines of the “Emigration Press”.

Keywords: The Soviets, Indigenization Policies, Emigration Press, Yeni Turkistan, Yaş Turkistan.

Giriş

20. Yüzyılın başlarında Çarlık Rusya'da ilk olarak Türkistan Genel Valisi K. P. von Kaufmann tarafından 1867 yılında ve daha sonra bu yıldan başlanarak, Türkistan¹ bölgesinin yer altı, yer üstü zenginlikleri, sosyal ve ekonomik durumları vb. konularında çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Hazırlanan bu raporlar doğrultusunda Çarlık Rusya, Türkistan'ın işgalini tamamlamış ve Türkistan'da uygulamış olduğu sosyal, ekonomik yaptırımlar, pamuk, tarım, eğitim alanlarındaki politikaları sayesinde de bölgenin sıkıntılı bir süreç yaşanmasına sebep olmuştur. Türkistan'da yaşanan sıkıntılı sürece Çarlık Rusya'sının basın ve yayın faaliyetlerindeki baskısı ve sansürü de eklenmiş; böylece Türkistan halkı kendisine yapılanları ifade bile edememiştir (Egamberdiyev, 2002: 17-18). Fakat 1905 yılında Rusların Japonlara yenilmesinden sonra Rus Çarı 2. Nikola tarafından Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle Çarlık Rusya'da hemen hemen her anlamda özgürlükçü bir ortam oluşmuştur. 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın başlarında İsmail Gaspıralı ile ortaya çıkan "Ceditçilik"² hareketi sayesinde aydınlanmaya ve uyanmaya başlayan Türkistanlı Türkler, 1905 yılında Meşrutiyet'in ilanının ardından Çarlık Rusya'da oluşan özgürlükçü ortamı fırsat bilerek yayın faaliyetlerine hız vermişlerdir (Geçer, 2018: 736).

1905 İhtilâli öncesinde Rusya'nın çeşitli bölgelerinde Kırım'da, Azerbaycan'da Müslümanlara ait süreli yayınlar mevcutken, Türkistan bölgesinde sadece devletin uygun gördüğü ve devletin Müslümanlara yönelik politikalarını ifade eden yayın organları bulunmaktaydı. Bunun nedeni Kırım ve Azerbaycan'da Türkistan'a göre okuma yazma oranının fazla ve bu bölgelerin dünyaya daha açık olmasıdır. Dahası Türkistan bölgesinin bu iki bölgeye göre Rusya'nın egemenliğine geç girmiş olmasının da etkisi vardır. Fakat Türkistan'da 1905 İhtilali ile birden çok sayıda yayının; yani gazete ve derginin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemde Türkistan'a dışarıdan da pek çok süreli yayın girmeye başlamıştır. Türkistan'da 1917 yılına kadar yüze yakın gazete ve dergi çıkarılmış olması bu duruma verilebilecek en güzel örnektir (Somuncuoğlu, 2006: 262; Kurat, 1987: 589-591; Türkoğlu, 2008: 269). Yayınların "özgürlük" ortamında birden artışında Türk aydınlarının çabaları ve basın özgürlüğü dışında farklı bir etken de rol oynamıştır. Gazete ve dergi gibi basın yayın organlarına daha önce uygulanan "basım öncesi sansür" bu dönemde kaldırılmıştır (Beydilli, 2008: 258). Bu dönemde çok sayıda dergi ve gazete ortaya çıkmış olsa da Rus yönetimi basını yakından takip etmiş ve yayın hayatına başlayan pek çok süreli yayını kısa süre sonra kapatmıştır. 1905 ihtilâlin olumlu sonuçları olmuş olsa da ülke içindeki kaynaşma ve muhalefet hareketleri 1917 yılına kadar devam etmiştir (Armaoğlu, 2014: 769-770).

Çarlık Rusya'sının I. Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyeti devlete karşı olan muhalefetin, özgürlük ve eşitlik söylemlerinin etkisinin artmasına sebep olmuş ve bu etki kısa sürede Rus coğrafyasına yayılmıştır. Savaşın getirdiği yenilginin etkisi, siyasî istikrarsızlık, iktisâdi çöküş, açlık, çaresizlik içinde olan halk Bolşeviklerin özgürlük arayışı söylemlerinin etkisinde kalmıştır. Bolşevikler, içinde Türkistanlı Türklerin de bulunduğu Çarlık rejimi mağduru olan halklar tarafından desteklenmiştir. Bolşevikler³, 23 Şubat 1917 yılında Petrograd'da başlayan darbe ile Çar 2. Nikola'yı (1894-1917) başarılı bir şekilde tahttan indirmişlerdir. Bolşeviklere ihtilâlciler, köylüler, işçiler ve savaştan bunalan askerlerin de katılımıyla Şubat İhtilâli gerçekleşmiştir. Şubat İhtilâli ile gelen Sosyalizmin tüm

¹ Türkistan: "İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan da dahil olmak üzere Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan da Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplayan bölgeye verilen addır" (Taşağıl, 2012: 556).

² Ceditçilik: "Gaspıralı İsmail Bey, fikir babası olduğu maarif reformunun ilk uygulamasını, Usûl-i Cedîd adını verdiği sistemle 1884'te Bahçesaray'da Kaytaş Ağa mahallesinde ilkokul seviyesinde açtığı mektepte yapmıştır. Usûl-i Cedîdin benimsemesi için 1880'i takip eden yıllarda Gaspıralı İsmail Bey, büyük güçlülere katlanmak zorunda kalmışsa da *Tercüman Gazetesi* onun propaganda aracı olmuştur. Bu sistem kısa zamanda çok yaygınlaşmış ve bahsi geçen döneme damgasını vurmuştur. Bu tabirden yola çıkılarak, 1917'ye kadar olan dönem ve Rusya'da bu tarzda yetişen millî-reformist kadrolar Ceditçiler olarak adlandırılmıştır" (Kırımlı, 1996: 392-395).

³ Bolşevik: Kelime anlamı çoğunluktan yana olan Bolşevik, 1903 yılında Rusya'da kurulan Rusya Sosyal Demokratik İşçi Partisinin İkinci Kongresi'nde Vladimir Lenin ve Julius Martov arasında başlayan görüş ayrılığı sonucu meydana gelen ayrışmadaki taraflardan Lenin yanlısı gruba verilen isimdir (Günay, 2017: 353).

insanların eşitliğini kabul eden ilkesiyle, Bolşevikler tarafından Sovyetler Birliği kurulmuştur (Köseoğlu, 2015: 1-6).

1917 Bolşevik İhtilâli, Türkistan coğrafyasında yaşayan Türklerin kaderini derinden etkileyen hadiselerin başında gelmektedir. 1917 yılında yeni hükümet çıkardığı beyanname ile Rusya’da yaşayan bütün hakların eşit olduğunu kabul etmiştir. Oluşan eşitlik ortamı bütün Türkistan halkını sevindirmiş ve Rusya’nın farklı bölgelerinde yaşayan, diğer halkların milliyetçilik temelli siyasî faaliyetlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Türk aydınları da oluşan bu eşitlik ortamından yararlanmış ve siyasî faaliyetlerde bulunmuştur. 1917-1924 yılları arasında Rusya’nın tüm Türk bölgelerinde bağımsızlık için hareketlenmeler olmuş ve bu hareketlerin sonucunda da bölgesel muhtariyetler kurulmuştur. Sırasıyla Hokand’da Hokand Muhtariyeti⁴ (Türkistan Millî Hükümeti), Kazakistan’da, Alaş Orda Hükümeti,⁵ Buhara’da Buhara Cumhuriyeti⁶ kurulmuştur. Bunların haricinde İdil-Ural, Azerbaycan bölgesinde ve Kırım’da benzer yapılanmalar meydana gelmiştir (Bayraktar, 2013: 310).

1917 yılında gerçekleşen İhtilâlin getirdiği hava sayesinde basın üzerinde uygulanan baskı, sansür kalkmış ve bu sayede Ceditçiler pek çok yayın çıkararak fikirlerini açıkça ifade etme imkânına sahip olmuşlardır (Çelebi, 2000: 14-15). Yeni Sovyet hükümeti bölgede varlığını güçlendirene ve ülke içerisindeki karışıklıklar son bulana kadar bölgedeki sıkı denetimi gevşetmiş, böylece Türkistan’da Müslümanların çıkaracağı olası problemlere engel olmak istemiştir. Bu durum Lenin’in 1917 Ekim’inde geçici hükümeti devirmesinin ardından, Şubat İhtilâli ile elde edilen hakları geri almasından anlaşılmaktadır (Geçer, 2018: 736).

1917 İhtilâliyle bölgede oluşan Bolşeviklerin vaat ettiği eşitlikçi ve özgürlükçü ortam ancak 1922 yılına kadar sürmüş ve bu yıldan sonra Bolşevikler Çarlık Rusya’dan çok farklı olmadıklarını her alanda hissettirmişlerdir. Ekim 1917’de, geçici hükümeti devirip, yönetimi ele geçiren Lenin, güçlenir güçlenmez, Şubat İhtilâliyle kazanılan demokratik hakları feshetme hazırlıklarına girişmiştir. Lenin başlangıçta, Rus olmayan halkların millî hassasiyetlerinin desteklenmesi gerektiğini düşünmüş olsa da zamanla uygulanacak olan kültürel ve toplumsal politikalar ile sosyalist düzenin kurulup milliyetçilik olgusunun ortadan kalkacağını tasarlamıştır (Köseoğlu, 2015: 2-3).

Bolşevik İhtilâli sonrasında siyasî, sosyal, ekonomik; eğitim faaliyetleri, kültürel hayat, yayın faaliyetleri, edebî ve fikrî oluşumlar bakımından Türkistan, büyük bir darbeye maruz kalmıştır. Bu sarsıcı ve peşinden gelen yıkıcı darbeye karşı Türkistanlı Türkler, “Basmacılık”⁷ ve “Müsavatçılık”⁸ gibi bağımsızlığı ve hürriyeti hedefleyen bazı direnç hatları oluşturmaya çalışmışlar da bu oluşumlar

⁴ “9-12 Aralık 1917 tarihleri arasında Hokand’da 203 delegenin katılımıyla yapılan kongrede seçilen 54 kişiden oluşan halk şurası yoluyla Reisi Mehmed Can Tanışbayoğlu, Hariciye Nazırı Mustafa Çokayoğlu gibi kişilerin olduğu 13 kişiden oluşan hükümet seçilmiştir. 26 Aralık 1917’de Dışişleri Bakanı Mustafa Çokayoğlu’nun Türkistan’da kuruluş aşamasında olan Alaş Orda hükümeti ile görüşmelerde bulunmasından rahatsızlık duyan, Taşkent’teki Rus İhtilal hükümeti, 12 Şubat 1918’de Rus Birlikleri ile Hokand Millî Hükümetini zor kullanarak dağıtmıştır” (Bayraktar, 2013: 311).

⁵ “Kazak Muhtar hükümetinin kurulmasına çalışan Alaş-Orda’lı partililer çok geçmeden 1917’nin 18-26 Aralık’ında Orenburg’da partinin 3. Kongresini gerçekleştirmişler ve bu Kongrede Alaş-Orda Muhtariyet Hükümetin Başkanı Alihan Bükeyhan, Başkan Yardımcısı Halil Abbas’ın olmak üzere 5 kişilik Bakanlar Kurulu ile hükümeti ilan etmişlerdir. Alaş Orda hükümetinin Başkurdistan Orenburg askerî teşkilatının liderleri birlikte hareket etmeleri Moskova Bolşevik liderlerini tedirgin etmiş ve Alaş-Orda’ya bir ihtilâl komitesi göndererek hükümetinin almış olduğu bütün kararları iptal ederek 1920’nin Ekim’inde Kırgız-Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir” (Bayraktar, 2013: 312).

⁶ “6 Ekim 1920 tarihinde Ruslar, Genç Buharalılar Fırkasının lideri olan Osman Kocaoğlu liderliğini ve Buhara Cumhuriyetini tanımışlardır. Ankara Hükümetiyle yakın ilişki kuran Buhara Cumhuriyetinin ömrü çok uzun olmamış ve Ruslara karşı hareketten dolayı Ruslar, 1924 yılında Buhara’ya hâkim olmayı başarmışlardır. Bununla da yetinmeyen Sovyetler, 1924 yılının 20 Eylül’ünde “Türkistan” adını yasaklamışlar bu isim yerine “Orta Asya” isminin kullanılmasını yasallaştırmışlar ve Buhara’yı “Sovyet Sosyalist Devleti” olarak ilan etmişlerdir” (Bayraktar, 2013: 313-315).

⁷ Basmacılık: “Rusya’da Türkistan’ın istiklâli için faaliyet gösterenlerin millî ayaklanmalarına verilen genel addir. Baskın yapan, hücum eden” mânâsına gelen bu tabir, Çarlık Döneminde Ruslar tarafından Türkmenistan, Başkurdistan ve Kırım’da faaliyet gösteren çeteciler için kullanılmıştır. Basmacılar halka zarar vermezler, sadece Rus memurları soyarlar hazine mallarını yağmalarlar ve ele geçirdikleri ganimetleri de yoksullara dağıtırlardı. 1917 Bolşevik İhtilâli’nden sonra Türkistan’da faaliyet gösteren silahlı direniş güçlerine Basmacı adının verilmesinin sebebi, kuruluşların başına geçenlerin bir kısmının Sovyet ihtilâlinden önceki dönemde Basmacılık yapmış olmalarıdır. Basmacı hareketlerinin yegane amacı, “Türkistan Türkistanlılarındır” sloganında hayat bulan, Türkistan’ı Ruslardan kurtararak istiklâline kavuşturmaktır” (Donuk, 1992: 107).

⁸ Müsavatçılık: “1911 yılının Ekim ayında eski Hümmetçilerden olan Mehmet Ali Resulzade, Tağı Nağıyev ve Abbasgulu Kazımzade tarafından temelleri atılan Müslüman Demokratik Müsavat Partisi başlangıçta faaliyetlerini gizli olarak yürütmüştür. Müsavat Partisi; ancak Şubat 1917 Devriminin ardından ülkede esen özgürlük rüzgarlarından sonra açık faaliyetlere başlayabilmiştir” (Turan, 2019: 268).

Bolşevikler tarafından bastırılmıştır (Geçer, 2018: 736). Hatta İhtilâlin akabindeki yıllarda Sovyet yönetimi zamanla daha da baskıcı bir nitelik kazanmış, tüm bu baskılara dayanamayan Türkistanlı aydınların bir kısmı göç etmeyi tercih etmiş, bir kısmı ise vatanlarında kalarak haklı davalarını tüm dünyaya duyurabilmek ve kamuoyu oluşturabilmek için çeşitli gazete ve dergiler çıkarmışlardır. Vatanları haricine çıkan Türkistanlı aydınlar Türkiye’de ve özellikle Avrupa’da teşkilatlanarak, Türkistan davasını, Sovyet Rusya’nın Türkistan’a uyguladığı ekonomi, tarım, yerleşirme gibi politikalarını, göç ettikleri Almanya, Fransa, Romanya, Polonya ve Türkiye gibi ülkelerde dernekler kurarak, *Yeni ve Yaş Türkistan* gibi gazete ve dergiler çıkararak, basın üzerinden bütün dünyaya anlatmaya çalışmışlardır. Böylece “Muhaceret Basını” oluşmuştur (Geçer, 2018: 736; Çelebi, 2000: 26).

Muhaceret Basını

Türkistan hem Çarlık hem Sovyet Rusya’sı tarafından sömürülerek çeşitli politikalarla maruz kalmıştır. Bu politikalar arasında uygulanan basına sansür ve yasaklarda Türkistan halkının yaşadıklarını dünyaya duyurmasına engel teşkil etmiştir. Sovyet İhtilâli sonrasında artan sömürge politikası ve baskısının ardından Türkistanlı aydınların bir kısmı anavatanları olan Türkistan’ı 1920, 1930, 1940 ve 1950’lerde terk etmek zorunda kalmıştır. Türkistan aydınları başta Türkiye olmak üzere Avrupa’da Almanya, Fransa’ya, Amerika Birleşik Devletleri’ne, Polonya’ya, Romanya’ya, Pakistan’a ve Mısır’a giderek bu ülkelerde teşkilatlanmışlar, dernekler kurmuşlar, dergi ve gazeteler çıkarmışlar, Sovyet Rusya’nın Türkistan’a uyguladığı politikaları ve Türkistan davasını anlatmaya çalışmışlardır. Böylece yapılan bu faaliyetlerle de Türkistan aydınları Türkistan dışındaki göçmen; yani “Muhaceret Basını” oluşturmuşlardır. (Çelebi, 2000: 26).

Türkiye’de, Avrupa’da, Balkanlarda, Orta Doğu’da ve diğer coğrafyalarda yaşayan Türkler, Türkistanlı Türklerin sorunlarını muhaceretteki Türklerin yayınlarından öğrenmişlerdir. Türkistan’dan çıkmak zorunda kalan aydınlar, gittikleri ülkelerde sadece birbirleriyle değil, Türkistan davasına gönül vermiş yerel unsurlar, orada bulunan soydaş ve kardeşleriyle de iş, güç ve fikir birliği yapmışlardır. Türkistan millî bağımsızlık davası için çıkarılan süreli yayınların birbirleriyle bağlantılı olduğu, siyasi ve fikrî alanda birbirlerini destekledikleri görülmüştür (Geçer, 2018: 741-742).

Muhacerette çıkarılan süreli yayınların bir kısmı, imtiyaz sahibinin ait olduğu Türk topluluğunun lehçesiyle çıkarılırken bir kısmı da 1935’lerde hala Arap harfli olarak neşredilmiştir. Bu yayınlar sayesinde Türkistanlı aydınlar, Avrupa başta olmak üzere hem kendi memleketlerini hem de Türkiye’deki gelişmeleri siyasi, fikrî ve edebî yönden etkilemişlerdir (Geçer, 2018: 741-742). Muhaceretteki Türkistanlıların çıkardıkları gazete ve dergilerin isimlerini ve çıkarıldıkları ülkeleri şöyle sıralamak mümkündür: *Yeni Türkistan* (Türkiye-İstanbul); *Odlu Yurt* (Türkiye-İstanbul); *Bildiriş* (Türkiye- İstanbul); *Azerî Türk* (Türkiye-İstanbul); *Yeni Kafkasya* (Türkiye-İstanbul); *Türk Yurdu* (Türkiye-İstanbul); *Türk Derneği* (Türkiye-İstanbul); *Azerbaycan Yurt Bilgisi* (Türkiye İstanbul); *Türkistan* (Fransa-Paris); *Yaş Türkistan* (Fransa/Almanya); *Promete* (Fransa-Paris, Fransızca); *Millî Yol* (Almanya); *Yana Millî Yol* (Polonya-Varşova/Almanya-Berlin); *Emel Mecmuası* (Romanya-Dobruca Bölgesi-Bazargic); *Millî Bayrak* (Çin-Mukden, Çağatayca) (Geçer, 2018: 738; Işık ve Koç, 2022: 509).

Muhaceret Basınının Oluşmasının Temelindeki Olay: Türkistan Millî Birliği ve Yayın Faaliyetleri

Sovyetlerin uyguladığı politikaların karşında duran Türkistanlı aydınlar, Sovyetler tarafından bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Türkistanlı aydınlar, öncelikli olarak millî mücadelelerini kurulan muhtariyetler ve siyasi teşkilatlanmalar yoluyla yapmaya çalışmıştır. Siyasi teşkilatlanmaları oluşturmak hedefiyle harekete geçen aydınların aralarında düşünce birliği sağlanamadığından bu süreç uzamıştır. Onların bu gayretlerinden bu sırada haberi olan Mustafa Kemal Atatürk, TBMM üyelerinden İsmail Suphi (Soysalioğlu) Bey’i, Türkistan Millî Birliği’nin kuruluşu için arabuluculuk yapma göreviyle Temmuz 1921’de Buhara’ya göndermiştir. İsmail Suphi Bey’in girişimi ile kurulan teşkilata “*Orta Asya Avamı Müslüman Cemiyetleri İttihadi*” adı verilmiş ve bu teşkilatın başına da Zeki Velidi Togan getirilmiştir. Zeki Velidi Togan, Osman Kocaoğlu ve Müfti Sadruddin Beyler Sovyet Rus hükümetinin baskıları sebebiyle siyasi mücadelenin yurt dışında yapılması gerektiğini kararlaştırmışlardır (Bayraktar, 2013: 315).

Osman Kocaoğlu, 1923 yılında Türkiye'ye gelirken 1919-1925 yılları arasında Zeki Velidi Togan, Mustafa Çokayoğlu gibi aydınlar Avrupa'nın değişik bölgelerine yerleşmiştir. Türk aydınları yoğunlukla Almanya'da toplanmış ve buradaki Türkistanlı aydınlarla aralarında kurdukları bağlantılar sonucunda bir kongre gerçekleştirmeye karar vermiştir. İran, Afganistan ve Türkiye'deki aydınlarla gerekli haberleşmeler sağlandıktan sonra 29 Kasım 1924'te Orta Asya Avamı Müslüman Cemiyetleri İttihadının yurt dışındaki ilk resmî toplantısı gerçekleşmiştir. Kongrede Sovyet hükümeti tarafından Türkistan'ın Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan şeklinde beş cumhuriyete ayrılması meselesinin değerlendirilmesi kongre üyelerince bir milleti beş ayrı millete bölmek şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca kongrede Orta Asya olarak değiştirilen Türkistan adının yasaklanamayacağı ve unutturulamayacağı gerekçesiyle alınan kararla *Orta Asya Avamı Müslüman Cemiyetleri İttihadı*'nın adı *Türkistan Azadlık Cemiyeti* olmuştur. Bu kongrenin ardından çok geçmeden Avrupa'da 9 Mayıs 1925 tarihinde Cemiyet'in son toplantısı gerçekleştirilmiş, Mustafa Çokayoğlu'nun Cemiyetin Avrupa temsilcisi olması, Cemiyet'in merkezinin Türkiye'ye taşınması, İstanbul'da yayımlanacak neşriyatın dilinin Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar ve Başkurtların Türkçe yayınlarında kendi şive özellikleri ve lehçelerinin ortak kelimelerini korumakla beraber etimolojide ve morfolojide ortak kurallara uyuması gibi önemli kararlar alınmıştır. Kongreden sonra Türkiye'nin o dönemki Maarif Bakanı Suphi Tanrıöver'in 1925'te, dışarıda özellikle Avrupa'da yaşayan Türk liderlerini Türkiye'ye getirmek için başlattığı çalışma sonucunda Ayaz İshaki, Fuat Toktar, Sadri Maksudi Arsal ve Abdullah Battal Taymas gibi önemli isimler kısa zamanda Türkiye'ye dönmüştür. Sonuç olarak Türkistan Millî Hareketinin siyasi açıdan ağırlık merkezi Türkiye'ye taşınmıştır (Bayraktar, 2013: 315-316).

Nisan 1927'de *Türkistan Azadlık Cemiyeti*'nin ilk kongresi Osman Kocaoğlu, Mustafa Çokayoğlu, Zeki Velidi Togan, Nâsır Mahdum, Abdulkadir İnan, Mustafa Şakuli ve diğer kişilerinde katılımıyla İstanbul'da gerçekleşmiştir. Kongrenin ilk gündem maddesi Cemiyetin adının "Türkistan Millî Birliği" olarak değiştirilmesi olmuştur. Kongrede alınan en önemli karar ise *Yeni Türkistan* adıyla İstanbul'da Abdulkadir İnan'ın ve Zeki Velidi Togan'ın yönetiminde bir derginin neşredilmesi olmuştur. *Yeni Türkistan Dergisinde* siyasi, ekonomik, edebî, tarihî ve kültürel açılardan Türkistan ele alınacaktır. Derginin Avrupa temsilciliğine de Mustafa Şakuli ve Mustafa Çokayoğlu getirilmiştir (Bayraktar, 2013: 317).

1920-1925 yılları içerisinde Sovyet hâkimiyeti altında kalan Türkistan'dan, Kafkas ülkelerinden, Kırım Türklerinden ve diğer Türk önderlerinden birçok lider Türkiye'ye gelmiştir. 1922 yılında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Resulzade, Kafkas liderlerinden Said Şamil ve Sultan Kılıç Gerey, Cafer Seyidahmet Kırimer gibi önemli isimler Türkiye'ye gelmişlerdir. Türk aydınları Türkistan'dan ayrılmadan önce Kafkaslarda ve Türkistan'da *Uluğ Türkistan*, *Na Rubeja*, *Birlik Tuvi* ve *Şafak Gazeteleri* gibi çeşitli gazeteler yayımlamıştır. Fakat bu aydınlar Türkistan dışında Türkiye ve Avrupa'daki *Yeni Türkistan* ve *Yaş Türkistan Dergileri* gibi yayınlarla "Muhaceret Basının" temelini oluşturmuştur (Bayraktar, 2013: 317).

Yeni Türkistan

Türkistan Millî Birliği'nin yayın organı olan ilk sayısı 5 Haziran 1927 yılında, İstanbul'da çıkarılan *Yeni Türkistan Dergisi*, muhaceretteki Türkistanlı aydınların bağımsızlık yolunda çıkardıkları önemli yayın organlarından biridir. *Yeni Türkistan* adının dergiye verilmesindeki amaç, Sovyet hükümetince yasaklanan Türkistan isminin Orta Asya'nın tamamını kapsayan bir isim olmasıdır. Yeni ismiyle de bağımsızlık elde edildikten sonra kurulacak olan Türkistan kastedilmiştir. Derginin kapağında bulunan *Yeni Türkistan* başlığının altında, "Ayda bir çıkar, edebî, ilmî, siyasi, iktisadi mecmuadır" yazısı, derginin içeriğinin okuyucular tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. Yazıda geçen "ilmî" ifadesi 23. sayıdan itibaren yerini "millî" ifadesine bırakmıştır. 23. sayısıyla beraber dergide ulusçuluk fikri ön plana çıkmıştır. Derginin 29. sayısından itibaren kapağında yer alan alt başlıktaki ifade "*Türkistan Millî İstiklâl Fikrine Çalışan Aylık Mecmua*" şeklinde değişmiştir. Alt başlığın değişmesiyle derginin fikrinin Türkistan'ın bağımsızlığı yönünde değiştiği görülmektedir. Derginin dilinin ilk makalede Türkiye Türkçesi ve Türkistan lehçesi olacağı belirtilmiş olmasına rağmen bu ifade geçerli olmamış ve derginin neredeyse tamamı Türkiye Türkçesiyle çıkmıştır. Dergide Türkistan lehçesiyle yazılan yazılar ise çok azdır. Dergide kullanılan "Türkistan Şivesi" ifadesinde bahsedilen Türkçe, mevcut yazılardan da anlaşılacağı gibi Özbekistan Türkçesi'dir. *Yeni Türkistan* yönetiminin derginin dilini Türkiye Türkçesi

olarak seçme eğilimi, Türkiye Türkleriyle Türkistanlılar arasındaki farkları azaltma eğiliminden kaynaklanmıştır (Çınar, 2012: 3; Işık ve Koç, 2022: 511).

Yeni Türkistan Dergisinin ilk 16 sayısı Osmanlıca yayımlanmıştır. Türkiye'nin Latin alfabesine geçmesiyle dergi, Ocak 1929 tarihinden itibaren Latin alfabesiyle çıkmıştır. Derginin amacı, Türkistanlı gençleri bir çatı altında toplamak ve Türkistan dışındaki Türklerle yakından ilgilenmek olmuştur (Geçer, 2018: 739; Işık ve Koç, 2022: 511). Dergideki yazılarda ana konu, Türkiye'nin gündeminden kopmadan, yurt dışında yaşayan, millî bütünlüğünü korumak ve millî sınırlarını çizmek isteyen muhacir Türklerin sorunlarıdır. Dergideki makalelerin içeriğinin çoğunun Sovyet hükümetinin uyguladığı politikaların eleştirildiği siyasi yazılar oluşturmuştur. Derginin son sayfalarında ise başta Türkistan olmak üzere Kafkasya, Kırım, Rusya ve Türkiye'den güncel haberlere yer verilmesi derginin tek bir nokta üzerinde yoğunlaşmadığının bir göstergesi olmuştur. Ayrıca dergide Türkistan dışındaki Türklerin yaşamları, yaşadıkları sorunlar, kültür ve tarih gibi konular da yer almıştır (Çınar, 2012: 2; Bayraktar, 2013: 319-320; Işık ve Koç, 2022: 510).

Yeni Türkistan Dergisi toplam 39 sayı çıkabilmiştir. Derginin sadece 1928 yılında 10, 11, 12. sayıların başında "Türkistan Millî İstiklâl Bayrağı" adıyla renkli bir bayrağının olduğu ve bu sayıların bir arada yayımlandığı bir nüshası mevcuttur (Geçer, 2018: 739; Çınar, 2012: 2-3; Bayraktar, 2013: 319-320).

İlk sayısından 28. sayısına kadar derginin, imtiyaz sahibi Osman Kocaoğlu, sorumlu müdürü ise Dr. Mehmet Kâzım'dır. Derginin 28. sayısında imtiyaz sahibi Nâsir Hekimzade olmuştur. Derginin 29. sayısından son sayısı olan 39. sayısına kadar sorumlu müdür Mecdeddin Ahmet Delil'dir. Fakat derginin son sayısı olan 39. sayıda hem imtiyaz sahibi hem de sorumlu müdürlük görevinde sadece Mecdeddin Ahmet Delil bulunmaktadır. Dergi yazarlarının çoğunluğunu *Yeni Türkistan* idaresinde yer alan kişiler ve Türkistan Millî Birliği üyeleri oluşturmuştur. Dergi ilk sayısından son sayısına kadar incelendiğinde Zeki Velidi Togan, Mustafa Çokayoğlu, Osman Kocaoğlu, Abdülkadir İnan, Abdulvahap Oktay, Mecdeddin Ahmet, Tahir Çağatay ve Salih Erinkol gibi kişilerin yazılarıyla ön planda oldukları görülmüştür. Bu isimlerin dışında dergide; Ferganalı, Süyergul, San'an, Türkmen, Mağcan [Cumabay], Çolpan, Ahmed Naim [Öktem], Turab Bik, Râgıp Hulûsi, İlsüyer, [Abdullah Kadiri], Culkunbay, Yügürük, Elbek [Yakup], Ekrem, Tozoğlu, Sürgün, Kazanlı, Fehmi Lenk, Sencer, Abdullahzade Tevekkül [Babür], Ahmet Hâkî, Mustafa Şahkuloğlu Hacı Şemseddin gibi kişilerin de çalışmaları yer almıştır. Dergide Azerbaycan adına yazı yazan iki kişi vardır. Bunlardan ilki, B. E. Ağaoğlu, ikincisi ise Hüseyin Baykara'dır. Kırım'ı temsilen yazarlar arasında Cafer Seydahmed yer almıştır. Dergide devrin Türkistan'ın önemli simalarının yanında Türkiye'den Nihal Atsız, Faruk Nafiz, Aka Gündüz ve Adil Hikmet Bey gibi milliyetçi yazarların yazı ve şiirleri de yer almıştır. Bunların haricinde Semerkandlı Hemrahkul, Basmacılık faaliyeti içinde yer almış, Şirmuhammed Beg, Seyidcan Dâd-hah, Mamur Niyazi, gibi kişilerin yazıları da dergide yayımlanmıştır. Eserlerinin bazı kısımlarının tercümesi yapılmış olan Albert Le Coq, Ağabekof ve Burhaneddin Belhî gibi şahıslara da dergide yer verilmiştir (Çınar, 2012: 4; Işık ve Koç, 2022: 510-511).

Başyazılar dergi yönetiminin ortak çalışmasıyla hazırlanmıştır. Dergide en çok makale derginin ilk makalesini de yazan bazen mahlas bazen de kısaltmalar kullanan toplamda 20 makaleyle, Mustafa Çokayoğlu'na aittir. Yazarın mahlas veya kısaltma kullanarak yazma yolunu seçmesi makalelerinin siyasi içerikli olmasından ve Sovyet hükümetine sert eleştiriler yapmasından kaynaklanmıştır. Mahlas olarak Sükulu Kayoğlu adını kullanan Mustafa Çokayoğlu kısaltma olarak M.Ç. kısaltmasını kullanmıştır. Mustafa Çokayoğlu dergideki yazılarında çoğunlukla Sovyet hükümetinin Türkistan'da uyguladığı siyaseti ve bölgenin ekonomik durumu üzerinde durmuştur. Çokayoğlu, Sovyetlerin siyasetini; "*bölgeye Rus muhacirlerin getirilmesi ile Türk nüfusunu azaltmak, köylüyü pamuk ekmeye zorlayarak diğer tarım ürünleri açısından Moskova'ya bağlı kılmak*" olarak belirtmiştir (Çınar, 2012: 4).

Derginin ilk sayılarından beri dergide yazan ve 15 makaleyle dergiye önemli katkıları olan ikinci isim Abdulvahap Oktay'dır. Abdulvahap Oktay dergide yer alan yazılarının çoğunda farklı mahlaslar kullanmıştır. Yazarın kullandığı farkı mahlaslardan bazıları Canay ve Tuygun'dur. Abdulvahap

Oktay'ın yazılarının konusu genellikle Sovyet politikalarını eleştirildiği siyasi içerikli yazılardan oluşmaktadır. 10 makale ile dergiye önemli katkıları olan diğer bir yazar ise Abdülkadir İnan'dır. İlk sayıdan beri dergide makaleleri yer alan Abdülkadir İnan'ın yazıları genellikle siyasi içeriklidir. Abdülkadir İnan bazı yazılarında Fethülkadir Süleyman mahlasını bazı yazılarında ise F. S. kısaltmasını kullanmıştır. Yazarın dergide yer alan yazılarında hâkim olan genel fikir, Sovyet hükümetinin uyguladığı politikalarla Türkistan'ı istismar ediyor olmasıdır. Dergi için önemli olan bir diğer yazar da on adet makalesiyle Ahmet Zeki Velidi Togan'dır. Zeki Velidi Togan'ın yazıları dergide aralıklarla da olsa ilk sayıdan beri yayımlanmıştır. Zeki Velidi Togan'ın dergide yer alan yazıları tarih, kültür ve eser tanıtımı üzerinedir. *Yeni Türkistan Dergisinde* 16 makalesi bulunan, asıl mesleği askerî doktorluk olan Salih Erinkol, yazılarında hiç gerçek adını kullanmamış ve genellikle yazılarını İter mahlasıyla yazmıştır (Çinar, 2012: s.4-5).

Yeni Türkistan Dergisinin kapatılmasında 1920-1930 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkilerinin artmış olması etkili olmuştur. 1929 yılında Sovyetler Birliği Dış Ticaret Komiser Yardımcısı Karahan'ın Türkiye'ye ziyarette bulunmasıyla Türk-Rus ilişkileri daha da artmıştır. Bu bağlamda 1930 yılından itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışma alanı genişletilmiştir. Sovyet rejimi, Türkiye'deki Türkistanlıların yayın organlarını Pantürkizm ve bölücülükle suçlamış, onların kapatılması için Türkiye ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmeler sonucunda Türkiye'de yayın yapan Türkistanlı yayın organları *Yeni Türkistan*, *Odlu Yurt* ve *Bildiriş Dergileri*, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin aralarındaki ilişkilere zarar verdiği gerekçesiyle 1931 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır (Çinar, 2012: 6; Kocaoğlu, 1997: 22; Işık ve Koç, 2022: 511).

Yaş Türkistan

İlk sayısı Aralık 1929'da Berlin'de 40 sayfa halinde yayımlanmaya başlayan *Yaş Türkistan Dergisi*, Türkistan Millî Birliğinin Avrupa'daki yayın organıdır. Dergi Türkistan Millî Birliğinin Avrupa temsilcisi olan Mustafa Çokayoğlu'nun rehberliğinde yayımlanmaya başlamıştır (Işık ve Koç, 2022: 512). 18 Şubat 1918'de Türkistan Muhtariyeti Bolşevik Rus Ordusu tarafından yıkılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Çokayoğlu Türkistan'ın bağımsızlık davasını dünyaya duyurmak amacıyla 1919-1920 yılları arasında Fransa'ya gitmiş ve Paris'e yerleşmiştir. Mustafa Çokayoğlu 1920-1922 yılları arasında Almanya'ya gönderilen Türkistanlı öğrenciler ile tanışmış ve daha sonrasında onlarla birlikte 1929 yılının Aralık ayında Türkistan'ın yurt dışındaki ikinci dergisi olan *Yaş Türkistan*'ı çıkarmaya başlamıştır. 1927 yılında Osman Hoca (Kocaoğlu), Mustafa Çokayoğlu ve Ahmet Zeki Velidi Togan'ın İstanbul'da birlikte yayımladıkları *Yeni Türkistan Dergisinde* dönemin siyasi şartları gereği Türkistan meseleleri rahatça işlenememiştir. Ayrıca derginin yazılarının Türkiye'de gerçekleşen harf inkılabı sonucunda kullanılmaya başlanan Latin alfabesi ile basılmaya başlanması nedeniyle okuyucu sayısı azalmıştır. Böylece Türkistanlı aydınlar yeni bir dergi çıkarma gereği duymuşlardır. Sıralanan nedenlerle yeni derginin Türkistan meselelerini rahatça işleyebilmesi için Avrupa'da çıkarılmasına karar verilmiş ve Türk dünyası tarafından rahatça anlaşılabilir olması için *Yaş Türkistan Dergisi* yayına başlamıştır. *Yeni Türkistan Dergisinin* 24. ve 25. sayılarında da *Yaş Türkistan* adlı bir derginin çıkarılacağı bilgisi okurlar ile paylaşılmıştır (Çinar, 2012: 6; Kocaoğlu, 1997: 22). İstanbul'da çıkan *Yeni Türkistan Dergisi* Türkiye Türkçesiyle yayımlanırken, *Yaş Türkistan Dergisini* Mustafa Çokayoğlu tüm Türkistanlıların rahatça anlayabileceği Türkistan Türkçesiyle çıkarmanın uygun olacağını düşünmüş ve dergi bu şekilde yayımlanmıştır. Mustafa Çokayoğlu Berlin'de çıkan *Yaş Türkistan Dergisinin* İstanbul'dan Semerkant'a kadar tüm Türk dünyasında okunmasını sağlamayı amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda derginin yayınında Türkiye Türkçesi ile Türkistan'da konuşulan Kazakça, Özbekçe, Tatarca dillerinin karışımından oluşan bir Türkçe kullanılmıştır. Aralık 1929'da *Yaş Türkistan Dergisi* Berlin'de Mustafa Çokayoğlu tarafından Arap alfabesi ile Türkçe olarak çıkarılmıştır. Dergide işlenen başlıca konu Çarlık Rusya'nın ve Sovyetler Birliği'nin, Türkistan'da uygulamış olduğu sömürge siyasetini açıklamak olmuştur (Işık ve Koç, 2022: 512). Dergiye *Yaş Türkistan* adının verilmesi önemlidir. Yaş genç demektir, Türkistan ismiyle beraber Türkistan'da yeni kurulacak bağımsız ve hür devleti gençlerin yaşatacağı düşünülerek dergiye *Yaş Türkistan* ismi verilmiştir. Dergi aylık olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 1929-1939 yılları arasında 117 sayı yayımlanmıştır. *Yaş Türkistan Dergisi*, Avrupa ve Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki abonelerinin yanı sıra, Arabistan, İran, Çin, Afganistan, Japonya, Suriye gibi pek çok ülke ve bölgede; hatta Sovyet Rusya'nın büyük şehirlerinden olan

Moskova ve Tiflis'te geniş bir abone ağına sahip olmuştur (Çelebi, 2000: 30; Geçer, 2018: 742; Küpoğlu, 2019: 49-52).

Mustafa Çokayoğlu'nun, derginin ve dergiye katkı sağlayan gençlerin amacı; Yaş Türkistan'ı Sovyet işgali altındaki Türkistan'a ulaştırarak oradaki aydınlara, halka seslenmek ve Türkistan'ın yüzyıllardır devam eden istiklâl mücadelesini dünyaya duyurmaktır. Derginin adının altında yer alan; “*Türkistan Millî İstiklâline hizmet eden aylık dergi*” ifadesi de derginin amacını ortaya koymuştur. Türkistan dışında faaliyet gösteren Türkistan göçmen basınında ilk dergi olan *Yeni Türkistan Dergisinden* sonraki ikinci yayın *Yaş Türkistan Dergisi* olmuştur. Dergi, siyasi durum, dil, edebiyat, iktisat, eleştiri, biyografi, bölgesel ve uluslararası haberler, eser tanıtımları, hatıralar gibi başlıklar altında siyasi, kültürel ve iktisadî bölümlerden oluşmuş, ayrıca dergide Türkistan'ın durumu, uluslararası vaziyet ve hatta yurt dışında yaşayan Türkistanlılar hakkında bilgiler de verilmiştir (Akantı, 1997: 923; Küpoğlu, 2019: 52).

Yaş Türkistan Dergisinde yer alan “Baş Makale” ve “Başqarmadan” mahlaslı yazılarla imzasız başmakalelerin Mustafa Çokayoğlu'nun önderliğinde, Tahir Çağatay ile başka gençlerin katkılarıyla ortaklaşa yazıldığı tahmin edilmektedir. Dergide “Başmakale” “Başqarmadan (İdareden)” şeklinde verilen makalelerin bizzat Mustafa Çokayoğlu tarafından yazıldığı düşünülmektedir. “M.”, “M.Ç.” ve “Canay” mahlasları Mustafa Çokayoğlu'na aittir (Akantı, 1997: 923; Küpoğlu, 2019: 52). Dergide Mustafa Çokayoğlu, Tahir Çağatay, Abdulvahab İshakoğlu Oktay, Mecdeddin Ahmed gibi yazarlar dışında 86 yazarın makalesi bulunmaktadır. Mustafa Çokayoğlu, Tahir Çağatay, Abdulvahab Oktay, Ahmet Naim ve Tevekkül Babür gibi yazarlar dergideki yazılarında farklı mahlaslar kullanmışlardır (Köseoğlu, 2014: 113-120; Çelebi, 2000: 33). Avrupa'da bulunan Türkistanlı ve Türkiyeli gençler derginin yazar kadrosunu oluşturmuştur. Bahsi geçen gençler, 1911, 1912 ve 1922 yıllarında önce Türkistan'dan Türkiye'ye sonra da Türkiye'den Almanya'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerdir. 1911 yılında 15 öğrenci, 1912 yılında 30 öğrenci İstanbul'a ve Berlin'e gönderilmiştir. Yine 1922 yılında Türkistan ve Buhara Halk Cumhuriyetlerinden 58 öğrenci Almanya'ya gönderilmiştir. Bu öğrencilerin içerisinde yer alan Alimcan İdris, yurt dışında bulunan öğrencilerin Sovyet elçiliği ile olan ilişkilerini yürütmüştür. Öğrencilerden Tahir Şakirzade (iktisat doktoru), Abdulvahap Oktay (tabip), Sabir Türkistanlı (kimya mühendisi), Saide Oktay (felsefe doktoru), Naim Öktem (iktisat doktoru) ve Tahir Çağatay gibi isimler Berlin'de faaliyetler göstermiştir. Derginin yazar kadrosu bu öğrencilerden oluşmuştur. Bu öğrenciler, Türkistan bağımsızlık mücadelesinin Avrupa basınında yer almasına büyük katkılarda bulunmuşlar; bu yüzden de dergi Mustafa Çokayoğlu'nun bulunduğu Paris'te değil, Türkistanlıların çok olduğu Berlin'de yayımlanmıştır (Bayraktar, 2013: 323-325).

1934 yılında Türk hükümeti tarafından Sovyetlerle olan iyi komşuluk ilişkileri doğrultusunda *Yaş Türkistan Dergisinin* Türkiye'de bulunması ve getirilmesi yasaklanmıştır. *Yaş Türkistan Dergisinin* yayını 1939 Eylül'ünde Almanların Polonya'yı işgali ve II. Dünya Savaşının başlamasıyla kesintiye uğramıştır. Bu süreçte derginin aboneleriyle irtibatı kesilmiş ve derginin Berlin'deki yazar kadrosundaki Tahir Çağatay, Abdulvahap Oktay gibi önemli isimler Türkiye'ye dönmüştür. 1939 yılında Almanya ve SSCB arasında imzalanan Alman-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması sonrasında Almanya'da Sovyet aleyhtarı olan tüm kuruluşlar kapatılmış, *Yaş Türkistan Dergisinin* de yayın hayatı böylece son bulmuştur (Bayraktar, 2013: 323-325).

Yeni ve Yaş Türkistan Dergilerine Göre Sovyetlerin Türkistan'da Uyguladıkları Yerleşirme Politikası

Sovyetlerin Türkistan'da ve bölgede kurulan Türk Cumhuriyetlerinde uyguladığı dönüştürme siyasetlerinden biri devlet idarelerinin “Millîleştirme”; yani “Yerleşirme” politikasıdır. Bu söylem doğrultusunda bölgelerde hangi halk çok ise bölgenin yönetilme hakkı onlara verilecek; yani Sovyet hükümetine bağlı yerel yönetimler meydana gelecekti, bu politikanın adı Yerleşirme politikasıdır. Türkistan gibi bir bölgenin kendi halkı tarafından yönetilmesi, tüm ekonomik, sosyal çıkarlarıyla kendi faydalarına çalışmaları demektir. Bu politikanın temelinde 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilâlinde gayri Rus olan milletlerin desteğinin alınması ve bu destek bağlamında da Sovyetlerin bu milletlere kendi kaderini kendi tayin etme hakkını vermesi yatmaktadır. İhtilâl gerçekleştikten sonra başta

Türkistan gibi Rusların çok az olduğu bölgelere bu hakkı vermek, Sovyetler için tehlike arz etmiştir. Onun için de Sovyetler sadece bu hakkı verir gibi görünmüşlerdir. Bu tehlikeyi göze alamayan Sovyetler Yerlileştirme politikasını kendi sömürge siyasetlerinin doğrultusunda evirmeye başlamıştır ve yerlileştirme, Sovyet Rusya'nın sömürge siyasetlerinden birisi haline gelmiştir. Sonrasında Sovyet hükümeti, Yerlileştirme politikasını, idareleri yerli halklara yakınlaştırma; yani idareleri yerli halk dilinde yürütme, şeklinde ortaya çıkarmıştır. Sovyet hükümetince bir kısım idarelerin 1931 Nisanı'nda bir kısmının da 1932 yılının Eylül ayında yerlileştirileceği planlanmıştır. 1933 yılının Nisan ayına kadar bütün Orta Asya Mahalli Cumhuriyetleri İdarelerinin yerlileştirilmesi amaçlanmıştır. *Yaş Türkistan Dergisinin* 1933 yılının Ocak ayının, 38. sayısının Türkistan Haberleri bölümünde yer alan habere göre yerlileştirme politikası; “*Yerlileştirme meselesi Bolşeviklere göre, devlet kuruluşlarını ve işletmelerini yerli halkın eline tamamen geçirmeden halka yaklaştırmıştı. 1927 yılında başlatılan bu politikanın, 1932 yılının sonuna kadar tamamlanması gerekiyordu*” şeklinde ifade edilmiştir (Bayraktar, 2013: 323-325).

Rus Komünist Fırkası Azalarına göre; “*Türkistan'da tahsis edilen Sovyet hâkimiyeti, Rus sömürgecilerin hâkimiyetinden başka bir şey değildi*”. Kızıl Rus propagandacıları “Rus işçi diktatörlüğünü” Türkistan'ın millî politikasının en uygun şekli olarak görmüşlerdir. Bu düşüncenin akabinde de 1919 yılında Lenin, Komünist Fırkası Merkez Komitesine Türkistan yerli halkının hükümet işleri için, sayılarına orantılı katılım sağlamalarını teklif etmiştir. Bu teklif gereği yerlilerin Komünist Fırkasına uygunluğu önemli değil, sadece adayların Müslüman İşçi Birlikleri tarafından gösterilmesi yeterliydi. Lenin'in böyle bir teklifte bulunmasının yegâne sebebi o dönemde Bolşevik hükümetini destekleyen Sosyalistlerin çok az olmasıdır. Lenin o dönemde ırkına bakmaksızın sadece samimi Sosyalistler yetiştirme, eğitme çabası içinde olmuştur. Fakat sonraları bu fikri Ruslaştırma siyasetine dönmüştür. Lenin'in teklifine göre Sovyet Rus Merkezinin aldığı karara Türkistan'da yaşayan yerli halkın ve Rus nüfusunun oranına bakan mahalli Rus Bolşevikleri uymamışlardır. Çünkü Türkistan nüfusunun tamamının %5'ini sadece Rusların oluşturduğu bir durumda, yerli halka nüfusları oranında idare ve yönetimlere girme imkânı verilmesi, uygulanan sömürgeci Sovyet politikası açısından ihtimal dahilinde değildir. Şayet bu imkân verilirse Türkistan'da millî idarenin kurulması gerekliydi; Ruslarda bu duruma asla müsaade etmemişlerdir. Türkistan'daki Rus halkı, Türkistan halkının %5'ini oluşturmasına rağmen yönetimde etkili olmuştur. *Yaş Türkistan*'ın 1930 yılının Ocak ayının 2. sayısında “Canay” mahlâsıyla yazan Abdulvahap Oktay, yayımlanan “Türkistan'da Yirlileştiriş”, adlı makalesinde; “*Türkistanlıların sayıları oranında yönetime katılmaları, bu işlerin hakkaniyetle yapılması gerektiğini savunanların 'karşı devrimci' olarak suçlanmakta olduklarını ileri sürmüş*” ve “*%94'ünü Türklerin oluşturduğu Türkistan'da, Sovyet hükümetinin bu politikası neticesinde iki milyondan fazla Türkistanlının helâk olduğunu*” belirtmiştir (Bayraktar, 2013: 323-325). Yazarın belirttiklerinin temelinde Lenin'in Mahalli Bolşevik İdarelerinin bu uygulamayı reddetmesini olumlu karşılamış olması ve Türkistanlıların sayılarına oranla yönetime katılma işini parti içerisinde destekleyenleri anti-devrimci ilan etmesi vardır. Sonuçta %94'ü Türk olan Türkistan'ın idare etme hakkından Yerlileştirme politikasına zıt bir biçimde Türkistanlı Türkler, yönetimden mahrum bırakılmışlardır.

İhtilâlin en başında anlatıldığı şekliyle yerlileştirmenin yapılması *Yeni Türkistan Dergisinde* Tuygun mahlasıyla yazan Abdulvahap Oktay tarafından olumlu görülmüş ve olumlu bir politika olarak değerlendirilmiştir. Abdulvahap Oktay'ın Tuygun mahlası ile *Yeni Türkistan*'ın 28. sayısında yer alan “*Türkistan'da Milliyet Mücadeleleri*” adlı makalesine göre Yerlileştirme; “*Yerli halkı-Türk halkını nüfusu oranında idare ve müesseselere almak, onlardan memurlar yetiştirmek ve resmen yerli lisanı-Türk Lisanını kullanmak*” demektir. Diğer olumlu gösterilen Sovyet politikalarının uygulanmaması gibi bu uygulama da gerçekleştirilememiştir. Evcî'ye göre; “*Sovyetlerin yerlileştirme-millileştirme politikası Bolşeviklerin kontrolleri altındaki bölgelerde uyguladıkları sömürge faaliyetlerinin başta Türkistan olmak üzere bölgelerde yer alan halkların tepkisini çekmesinin sonucunda, Sovyet yöneticilerin oluşan tepkilere karşı aldığı birtakım tedbirlerden birisidir*” (Bayraktar, 2013: 323-325).

Yerlileştirme siyaseti *Yaş Türkistan*'da Temuroğlu mahlası ile yazan Tahir Çağatay'ın adlandırmasıyla Yerlileştirme siyasetidir. Tahir Çağatay'a göre Yerlileştirme; “*Hükümet idarelerini Türkistan yerli halkına yaklaştırma, yakınlaştırma işidir. Sovyet yönetimince hükümet idarelerini yerli halka açma şeklinde belirlenen millileştirme siyaseti, daha sonra Sovyet hükümetince Sovyet idaresini yerli halka yakınlaştırma, daha da sonraki zamanlarda her Cumhuriyette bulunan Sovyet işçilerinin*

yerli dillerini öğrenmeleri gerekliliği şekline dönüştürülerek değiştirilmiştir". Yerlileştirmenin yerini millileştirme almıştır. Bu söylemi Sovyet hükümeti; Türkistan'daki idarelerin Türkistanlılara değil, Türkistan Türkçesi bilen Ruslara teslim edilmesi manasında anlaşılmalı, şeklinde açıklamıştır. Mustafa Çokayoğlu, *Yeni Türkistan*'ın 1931 yılının 15. sayısında yayımlanan "Ak-Kızıl" adlı makalesinde bu uygulamayı eleştirmiş ve bu uygulamayı; Ruslaştırma siyasetinin başka bir şekli olarak değerlendirmiştir. Çokayoğlu'na göre; "Bu siyaset aynı zamanda Lenin'in Sosyalizm'i, Enternasyonalizm esaslarına dayandırmak suretiyle ortaya koyduğu, dış görünüşü ile millî mahiyeti itibariyle proleterce kültür formülüdür" (Çelebi, 2000: 203; Evcı, 2006: 101). Aslında bu politika Sovyetlerin, Bolşevik İhtilâli esnasında gayri Rus milletlerin desteğiyle başa geldikleri zaman onlara vadettikleri kendi kaderlerini kendi tayin etme (self determinasyon) haklarına bir çeşit ipotek koyma ve unutturma yöntemidir. Rusya Komünist Partisinin Orta Asya Bürosu Başkanı Zeliniskiy; "Birçok yoldaş, yerlileştirilme denince bütün işlere yerli halkın görevlendirilmesi şeklinde anlamaktadır. Bu doğru değildir. Böyle bir mana verme millî şovenizmin gerçekleşmesi demektir. Yerlileştirilme hükümet mekanizmasının yerli halk menfaatine yaklaşmasıdır. Bu yaklaşma, Rusların yerli halkın dilini öğrenmesiyle mümkündür" sözleriyle Bolşevik hükümetinin millileştirme-yerlileştirme konusunda ihtilâlin başında verdiği sözleri nasıl unutturmaya çalıştığının bir göstergesi olması bakımından önemlidir (Evcı, 2006: 102; Çelebi, 2000: 204-205). Zeliniskiy'in bu sözleri doğrultusunda Sovyet hükümeti, Yerlileştirme politikası ile Sovyet idaresini yerli halka yakınlaştırmak için her Cumhuriyetteki Sovyet çalışanlarına yerli halk dilini öğrenme zorunluluğu getirmiştir. Bu zorunluluk doğrultusunda 1930 yılının ortalarında Kazakistan İcra Komitesi tarafından tüm komiserliklere yerlileştirme meselesi ile ilgili hazırlık yapılması için bütün idarelerdeki Ruslara, Kazak dili öğretilen gibi emirler vermiştir. Her ne kadar iyi niyetli görünse de burada aslında Kazakça öğrenirken de Kazaklara Rusça hazırlık kursları açılması sağlanmaktadır; yani böylece Rusça için zemin oluşturulmuştur. Zeliniskiy'in, yerli dillerin öğrenilmesi oyununa Türkistan'daki halk inanmamış ve bu politikaya Türkistan'ın yerli halkı tepki göstermiştir. Zeliniskiy'in, Yerlileştirme politikasına Türkistan halkının tepki vermesinin nedeni yerli halkın dili yerine Rus dilinin hâkim kılınmaya çalışması olmuştur. Bu durum hem *Yeni Türkistan*'da hem de *Yaş Türkistan*'da fazlasıyla eleştirilmiştir (Köseoğlu, 2014: 82-83).

Türkistan'a gelen Rusların yerli halkın dilini öğrenmek için çaba sarf etmedikleri görülmüştür. Ruslar Özbekçe öğrenmek için açılan kurslara fazla ilgi göstermemiş ve bu durumda Bolşevik gazetelerine yansımıştır. *Kızıl Özbekistan Gazetesine* göre Özbek Devlet İdaresinde çalışan 72 Rus memurdan sadece 5 kişi Özbekçe bilirken, Dâhiliye Komiserliğinde çalışan 34 Rus memurdan sadece 1'i yerli dili bilmektedir. Rusların yerli dilleri öğrenmemek için gösterdiği bu tutum *Yaş Türkistan*'da çıkan haberlerle doğrulanmıştır. Temuroğlu mahlası ile dergide yazan Tahir Çağatay'ın derginin 1935 yılında çıkan 62. sayısındaki "Yirlileştirilme İşinin Akibeti" adlı makalesine göre; 1933 yılında bu konuya (yerlileştirme) temas eden Kazakistan başkatipli Mirzoyan şöyle demiştir: "Bu mesele Kazakistan'da tamamen çözülmedi... Türk-Sib(Türkistan- Sibiryâ Demiryolu) ve Samarra- Zlatavst(Orenburg-Taşkent Demiryolu) ve başka Kazakistan topraklarında geçen, demiryollarını, telgraf idarelerini araştırırsanız, o yerlere gelen bir Kazak'ın dardını anlatmaya vasıta edecek Kazakça bilen bir Rus'a rastlayamazsınız" sözleri Rusların yerli dili öğrenmemekte başka bir düşüncesinin olabileceğini akla getirmiştir. Millileştirme meselesinin müzakeresi için Taşkent'in Lenin Mahallesinde yapılan toplantıda Yollar İdaresinin Sorumlusu Vostrof; "Rusların yerli dilleri öğrenmelerinin gereksiz olduğunu ifade etmiş ve bu konuda tercümanın yeterli olduğunu ve Rus işçilerin yerli dili öğrenmeleri konusunda gerekli parayı ayırmadıklarını" da dile getirmiştir. Vostrof'un bu söylemlerine karşılık Mahalli Rus Komünistleri de hükümet merkezinin taleplerinden biri olan yerli dilleri öğrenmeyi reddetmiştir. Onlara göre zaten bu dillerin yakında yok olacak, Rus dili ise ortak ve uluslararası olacaktır. Mahalli Rus Komünistlerinin bu söylemlerine karşı merkez hükümetin herhangi bir cevap vermemiş olması, Rusların yerli dilleri öğrenmeleri gerekir, yönündeki politikaların sadece yerlileştirme adı altında yerli halkın gözünü boyamaya çalışmaktan ibaret olduğunu açıkça göstermektedir. *Yeni Türkistan*'a göre: "Çarlık Rusya ile Sovyet Rusya arasında hiçbir fark yoktur. Sovyetlerin 'millileştirme' politikasını uygulamasıyla Türkistan'da Rus dili birinci dil olurken, Türk dili ise ikinci dil durumuna düşecek ve Türkçe sadece Rus kültürünü neşredici bir vasıta olacaktır". Görüldüğü gibi Bolşevik ve Çar

hükümetlerinin Türkistan'da uyguladıkları siyaset değişmemiş, sadece politikalar isim değiştirerek aynı şekilde devam etmiştir (Köseoğlu, 2014: 82-83).

Yerli dilleri öğrenmemek için çok çaba harcayan Rusların, yerli dilleri öğrenmeye başlamaları da başka bir politikanın eseridir. *Yeni Türkistan*'a göre yerlileştirme meselesi, Türkistanlıları devlet idarelerine getirmek için değil, Ruslara yerli dili öğreterek Sovyetlerin Türkistan'daki hâkimiyetlerini daha da pekiştirmek içindir. Dahası Ruslar tarafından uygulanan yerlileştirme-millileştirme politikası Türkistan'ın Ruslaştırılmasında kullanılan araçlardan birisi olmuştur. Türkistan'da sözde millileştirmeden bahseden Ruslar, uygulamada bu durumun tam tersini yapmışlardır. Onlar Türkçe olan birçok şehrin ve köyün isimlerini değiştirmişler, bu isimler yerine Rusça isimler vermişlerdir. Türkçe olan Şafirkent ve Köçenköy isimlerinin yerine Moskova'nın Orta Asya Bürosu Kâtibi Bauman'ın ismi verilirken, "Duşanbe" yerine de Stalinabad ismi verilmiştir (Evcı, 2006: 103). Bu durumda da *Yeni Türkistan Dergisinin* bu konu hakkında yapmış olduğu yorumun ne kadar haklı olduğu görülmüştür.

Rusların, tüm çabalarına rağmen Türkistan'daki hâkimiyetlerini pekiştirme aracı olarak gördükleri yerlileştirme politikalarında istedikleri başarıyı elde edemedikleri görülmüştür. Bu durum Rusların, Türkistan idarelerinde tam hâkimiyeti elde edemediklerinden şikayetçi olmalarından anlaşılmaktadır. Rusların durumdan yakınmaları Sovyet gazetelerine de yansımıştır. Sovyetskaya Step'e göre; "*Alma-Ata, Kızılçar (Petropol), Kızıl-Orda ve Ak-Tube dairelerinde yerlileştirme planı becerilememiştir*". Tüm bunlara ek olarak 43 bölümden Alma-Ata posta şubesinin hiçbir bölümünde bir Kazak çalışmamaktadır. Hükümet ambarı, savcılık makamı, istatistik şubesi gibi memuriyetlere umumiyetle Kazaklar kabul edilmemektedir. Tüm dairelerdeki memuriyetlerde ise resmî işlemler Rus dilinde yapılmaktadır. Tüm resmî evraklar Rusça olmak zorundadır (Evcı, 2006: 103). Bu kadar zorunluluğa rağmen Rus dilinin öğrenilmemiş olması Türkistan halkının yerlileştirme adı altında uygulanan asimilasyon politikalarına karşı göstermiş olduğu bir direniştir. Tüm bu başarısızlıklara rağmen resmî evrakların Rus dilinde olması Abdülkadir İnan'ın dikkatini çekmiş ve Abdülkadir İnan, *Yeni Türkistan*'ın 1927 yılının Haziran ayında çıkan 1. sayısındaki "*Kazakistan Ahvâli*" adlı makalesinde bu konuyu şöyle değerlendirmiştir: "*Sovyet Rusya Yerlileştirme politikası izlerken, Türkistan müesseselerinde Ruslaştırma siyaseti takip etmekteydi. Bu da Moskova yönetiminin Proleter politikasının gölgesinde izlediği politikada Ruslaştırma amacının güdüldüğünün göstergesidir*".

Rusların Türkistan idarelerinin yerlileştirme çabası Pravda Vostoka'ya da yansımıştır. Pravda Vostoka'nın verdiği habere göre Özbekistan'da da yerlileştirme siyaseti tam olarak yerine getirilememiştir. Taşkent demiryolunun 220 kondüktörü arasında sadece 6 kişi Özbek'tir. Özbekler işini güzel yaptıkları halde, orada çalışan Özbeklerin sayısının artırılmasını hiç kimse istememektedir (Evcı, 2006: 103). Bu haberi destekler nitelikte *Yaş Türkistan*'ın 5-6. "Başkarmadan" başlıklı yazılarında Türkistan'daki devlet dairelerinde Rusların sözünün geçtiğinden bahsedilmiş ve yerli halktan biri bir göreve getirildiğinde de arkasında muhakkak bir Rus'un bulunduğu ifade edilmiştir. Hatta Rusların halkın içinden birini provokatör olarak görevlendirme yoluna gittiği Kazak Vilâyetleri Fevkalâde Komiserliğinde Stepnov adında birini görevlendirerek bu kişiyi Kazak halkından gizlemek için Ali Bik Cengeldin ismi ile tanıttığından da bahsedilmiştir (Çelebi, 2000: 206; Köseoğlu, 2014: 80-81; Çinar, 2010: 42).

Yerlileştirme siyasetinin Türkistan'da başarısız olduğunun en önemli göstergelerinden biri de Sovyetlerin işçi sınıfı olmayan Türkistan'da bir işçi sınıfı teşekkül etme yoluna gitmesidir. Bu bağlamda Sovyet hükümeti Türkistan'da fabrikalar açmıştır. Burası için işçi yetiştirmek maksadıyla Rusya'dan üstatlar getirmiştir. Fakat Türkistan'ın mayasında olmayan işçi sınıfı çalışması tutmamıştır. Bu konuda başarılı olmayan Rus mühendis ve işçiler yerli halktan işçi oluşturmaya çalışmışlar; hatta beraber çalıştıkları kişileri dövmüşler ve onları hayvan isimleriyle çağırarak hakaret etmişlerdir (Çelebi, 2000: 207).

Sovyet hükümeti yönetim ve dil alanında başarıya ulaşamayan Yerlileştirme politikasından kolay kolay vazgeçmemiş ve bu politikayı eğitim alanında da uygulamaya çalışmıştır. 1927 yılından itibaren uygulanan yerlileştirme siyasetinin gereği olarak faaliyet gösteren Türkistan'daki eğitim kurumlarına bakıldığında 950 öğrenciden oluşan Ziraat Fakültesinde sadece 50 öğrencinin yerli halktan olduğu görülmüştür. Ruslar, Rusya'daki Rus öğrencilerin eğitimi için Özbekistan hükümetinin parasını kullanmıştır. Dahası Yer İşleri Halk Komiseri tarafından Rusya ve Ukrayna yüksek okullarından 170

talebeyle okullarını bitirdiklerinde uzun süre Özbekistan'da kalmaları için anlaşma yapılmıştır. Sovyet hükümetinin bunlar gibi hem sömürgeye hem de ırkçı uygulamalara yönelik yaptıkları görülmüştür. Ayrıca Sovyetlerin Türkistan'ı Cumhuriyetlere bölmesinin ve özgür olduklarını iddia etmesinin sadece bir görüntüden ibaret olduğu bahsi geçen örneklerle daha da iyi anlaşılmıştır. Bu durum *Yaş Türkistan Dergisinin* 1938 yılının Ocak ayında çıkan 109. sayısında "Türkistan'da Komünist Fırkası Safında" adlı makalede anlatılmış, değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir (Çelebi, 2000: 207).

Sovyet Ruslarının Yerlileştirme adı altında Türkistan'da uyguladığı politikalar başlarda sadece devlet dairelerini kapsamış, daha sonra Rus dilini aktif hale getirme, eğitimde, yerel kuruluşlarda Rusları ön plana çıkarma faaliyetlerine dönüşmüştür. Bunlara ilave olarak da bölgeye göç yoluyla getirilip yerleştirilen Rus köylüsüyle (Mujik), Türkistan çiftçisinin (Dehkan) yaşamış oldukları sorunlar Yerlileştirme politikasına eklenmiştir. *Yaş Türkistan*'ın 1934 yılının Temmuz ayının 56. sayısında yer alan "Dehkan-Mujik Küreşinde Ehemmiyetli Bir Cihet" adlı makaleye göre: "Sovyet hükümeti 1934 yılında düzenlenen bir komisyon ile Yerlileştirme meselesini araştırmak amacıyla bir çalışma plânı hazırlamış ve bu plan doğrultusunda burada, İkinci Beş Yıllık Plan'ın (1932-1937) kalan üç yılında Kazakistan ve Kırgızistan'daki konar-göçer ve yarı konar-göçer halkın tamamen yerlileştirileceğine dair karar alınmıştır. Yaş Türkistan'da bu karar; komisyonun meseleye sınıf açısından baktığını, Rus İşçi diktatörlüğü ile Rus köylüsünün menfaatinin düşünülüğünü, yerleri yurtları Rus muhacirlerine verilen Türkistan halkının sayıca azalacağı, Türkistan'a akıtılmakta olan Rus muhacirlerinin sayısının ise artacağı şeklinde yorumlanmıştır". Muhaceretteki Türkistanlı milliyetçi kadro, Yerlileştirme politikasının Rus köylüsü (mujik) ile Türkistan çiftçisi (dehkan) arasındaki seviye farkını günden güne su yüzüne çıkardığını ifade etmiştir. Dahası Türkistanlı milliyetçi kadroya göre; Türkistan'a Rusya'dan çiftçilerin getirilip Türkistan çiftçilerinin yanı başına yerleştirilmesinin, binlerce Türkistanlının yaşam imkânlarından mahrum bırakılmasına sebebiyet vereceği de söylenmiştir. Uygulanan Rus muhaceret politikası ile yüksek ziraat kültürüne sahip olan Türkistan çiftçisinin, kendisi ile aynı kültür seviyesinde olmayan Rus çiftçilerinin bu kültürü almaya muhtaç olduğunu ortaya çıkardığı *Yaş Türkistan Dergisi* tarafından savunulmuştur. Bir bakıma yerlileştirme ekseninde Rusya-Türkistan mücadelesinin bir başka anlama, Mujik-Dehkan mücadelesine dönüştüğü de ileri sürülmüştür (Köseoğlu, 2014: 84-85).

Türkistan'da Sovyet hükümeti tarafında uygulanan Yerlileştirme politikasının kapsamını Mustafa Çokayoğlu, *Yeni Türkistan Dergisinin* 1927 yılının Temmuz-Ağustos aylarında 2-3. sayılarında yayımlanan "Türkistan İktisadiyatı" adlı makalesinde belirlemiştir. Ona göre; "... Aradan geçen uzun süre zarfında Bolşevikler Döneminde nelerin değiştiğini, bu uygulamaların devam edip etmediğini, Kazakistan, Özbekistan ve Başkurdistan iktisadi idarelerinin mecmuaları ile 1924 yılından itibaren Taşkent'te Rusça çıkarılan Orta Asya İktisadiyatı adında aylık bir dergi üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu dergiye göre de Bolşeviklerin Türkistan ekonomisi üzerinde şu planları vardı: Türkistan'ın yer, su ve ormanlarını yerlileştirmek suretiyle Rus idaresine almak, tamamen Moskova'dan idare edilen pamukçuluğu yaygınlaştırmak; sanayi ve ticareti devletleştirmek gibi planları vardı" (Köseoğlu, 2014: 84-85). Çokayoğlu'nun da ifade etmeye çalıştığı gibi Çarlık Rusya'sı ile Sovyet Rusya'sının herhangi bir farkı yoktur, sadece uyguladıkları politikaların isimleri farklıdır; ama içerikleri ve kapsamı aynıdır. *Yeni Türkistan Dergisinde* Tuygun mahlası ile yazan Abdulvahap Oktay'a göre de "...Ruslardaki koyu Rusçuluk akımının sonuçları Türkistan halkını işçi ve köylü durumuna sokmuştur ve Ruslar hala eski dönemdeki gibi sömürgecilik siyasetlerini devam ettirmektedirler" (Çınar, 2010: 120-121).

Sonuç

Sovyet hükümetinin uyguladığı Yerlileştirme politikası başta Sovyetlerin, 1917 İhtilâlini gerçekleştirirken onların yanlarında duran gayrı-Rus milletlere kendi kaderini kendi tayin etme hakkını vermesi ve böylece bölgelerin kendi yerli halkları tarafından idare edilmesi şeklinde anlaşılmıştı. Fakat ilerleyen zamanlarda durumun aslında gösterilmeye çalışıldığı gibi yerli halka devlet idarelerinin bırakılması şeklinde olmadığı anlaşılmıştır. Sovyetler kurulduktan sonra bu politika sadece devlet idarelerinde yerli halkın çalıştırılarak idareye katkı sağlaması şekline dönüştürülmüş olsa da olumlu başlamıştır. *Yeni ve Yaş Türkistan Dergileri* de baştaki haliyle özellikle yerli halkın dilinin öğrenilmesi açısından bu politikaya olumlu yaklaşmıştır. Zaman içerisinde bu politikanın değişimini takip eden *Yeni*

ve *Yaş Türkistan Dergileri*, Sovyet hükümetinin Çarlık Rusya'nın uyguladığı sömürge ve Ruslaştırma politikalarından farklı politikalar uygulamadığını göstermiştir. *Yeni ve Yaş Türkistan Dergileri* aynı zamanda Sovyet hükümetinin, Çarlığın uyguladığı politikalarından kaçındığının bir göstergesi olarak uyguladıkları politikalara “Yerlileştirme” adını verdiklerini tespit etmiştir. Nitekim *Yeni ve Yaş Türkistan Dergileri*, bu konuda haklı da çıkmışlardır. Yerlileştirme kapsamında önce yerli halkı yönetime katma olayı, bölgeye gelen Rus idarecilere yerli halkın dilini öğretmeye dönmüş, sonra bölge halkının devlet dairelerinde işe alınması zorlaştırılarak Rus nüfusunun %5'ini oluşturduğu Türkistan gibi bölgelerin yönetimi Rus tekeline bırakılmıştır. Bu politikanın akabinde Rus dilinin öğrenilmesi, eğitim ve öğretimde Rus sistemine geçilmesiyle Sovyet Rusya'nın yerlileştirmeden, asimile ve hatta Ruslaştırma politikasına geçtiği görülmüştür.

Sonuç olarak sadece devlet daireleri ile başlayan Yerlileştirme politikası Sovyet Rusya'yı, Çarlık Rusya'sının uyguladığı sömürge faaliyetlerinin tamamını kapsar hale getirmiştir. Türkistan'da Sovyet Rusya bölge halkına sadece idarelerle değil, Yerlileştirme politikası ile de ikinci sınıf insan muamelesi yapmıştır. Azınlığın çoğunluğa hükmettiği bu sistemde yaşayan insanların, öz vatanlarında dili, ruhu, örf ve âdeti, tarihi değiştirilmeye çalışılmıştır. Yerlileştirme politikasının bir fidanın büyüyüp tüm kökleriyle toprağı kaplaması ve tutunması gibi Sovyetlerin de her anlamda Türkistan'ı ele geçirme politikası olduğunu kamuoyuna duyuran ve bu konuda halkı aydınlatan Türkistanlı aydınlar olmuştur.

Kaynaklar

- Akanti, Ö. (1997). “Yaş Türkistan 1929-1930 Başyazarı: Mustafa Çokayoğlu”. *Değerlendirmeler*. 1 (1-13), 923-927.
- Armaoğlu, F. (2014). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*. İstanbul.
- Bayraktar, R. (2013). “Türkistanlı Aydınlarımızın Siyasi ve Yayın Mücadelesi: Mustafa Çokayoğlu ve Etrafındakiler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (39), 308-328.
- Beydilli, K. (2008). “Rusya-Tarih”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 35/ 253-265.
- Çelebi, E. (2000). *Yaş Türkistan Dergisine Göre Türkistan Millî Mücadelesi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çinar, O. (2010). *Muhaceretteki Türkistanlıların Gözünden Orta Asya ve Yeni Türkistan Dergisi (1927-1931)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çinar, O. (2012). “Yeni Türkistan Dergisi”. *Akademik Bakış Dergisi*. 30, 1-11.
- Donuk, A. (1992). “Basmacı Hareketi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 5/ 107-108.
- Duran, T. (2006). “Sunuş”, *Yaş Türkistan'dan Seçilmiş Makaleler*. Ed., Tülay Duran. İstanbul: Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı.
- Egamberdiyev, M. (2002). *Türkistanskiye Vedomosti Gazetesine Göre Türkistan'da Ruslaştırma Siyaseti (1870-1917)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Evcı, T. (2006). *Yeni Türkistan Dergisi (1927-1931)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- Geçer, G. O. (2018). Muhaceretteki Türkistanlıların Bağımsızlık Yolunda Çıkardıkları Gazete ve Dergiler, 2. *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 739-742.
- Günay, N. (2017). Bolşevik İhtilali'nin Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Yeni Rejime Bakışı, *Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi Ekim Devrimi'nin 100. Yılı: Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş, Uluslararası Sistem (16/17 Ekim 2017) Bildirileri*, Ankara.
- Işık, Y. ve Koç, K. (2022). “19. Yüzyılın Sonları 20. Yüzyılın Başlarında (1880-1930) Türkistan Süreli Yayınları ve Kadın Konusuna Yaklaşımları”. *Karadeniz Araştırmaları- KARAM Dergisi*. 19 (74), 493-514.

- Kırımlı, H. (1996). “Gaspıralı İsmail Bey”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 13/392-395.
- Kocaoğlu, T. (1997), “Yaş Türkistan’ın Türkistan Basın Tarihindeki Yeri”. *Yaş Türkistan Dergisi (1929-1930)*. (1), 13-30.
- Köseoğlu, T. (2014). *Sovyetler’in Türkistan’ı Dönüştürme Siyasetine Muhalefet: Yaş Türkistan Dergisi (1929-1939)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*. Ankara.
- Küpoğlu, F. (2019). *Yaş Türkistan Dergisine Göre 1933 Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Çöküşü*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Somuncuoğlu, B. T. (2006). *Türkistan’da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusya’sının Sosyo-Politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Taşoğlu, A. (2012). “Türkistan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 41/ 556-560.
- Turan, R. (2019). “Sovyet Resmi Tarihçiliğinde Müsavatçılara ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’ne Yaklaşım- Susturulan Geçmiş: Sovyet Dönemi Tarih yazımı ve Tarih Ders Kitaplarında Müsavatçılar ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti”. *Turkish History Education Journal (TUHED)*. 8 (1), 263-289.
- Türkoğlu, İ. (2008). “Rusya-Rusya’da İslam Araştırmaları”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 35/ 266-270.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar % 100.

ETİK KOMİSYON ONAYI: Çalışmada etik komisyon onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TELİF HAKKI VE BENZERLİK RAPORU: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışmanın benzerlik raporu alınmıştır.

BİLİMSEL VE ETİK İLKELERE UYGUNLUK: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların “Kaynaklar” başlığı altında belirtildiği beyan olunmuştur.